

LA GUERRA DE SUCCESSIÓ A DÉNIA. CONSEQÜÈNCIES SOBRE LES FORTIFICACIONS DE LA PLAÇA, VILA VELLA I CASTELL.

Josep Ivars Pérez

RESUM

Dénia fou la primera ciutat de la Corona d'Aragó que proclamà a l'Arxiduc Carles d'Àustria com a rei de les corones d'Espanya. Per aquesta causa, o per la seva situació estratègica dintre del Regne, va sofrir al llarg de la guerra tres destructius setges. Amb tot el més greu estava per vindre: la demolició de la Vila Vella, nucli originari de la ciutat medieval cristiana i la pèrdua del furs.

Finalitzada la guerra hi ha una forta activitat constructiva al Castell, per a superar els greus danys i per a modernitzar les anacròniques defenses.

PARAULES

Guerra de Successió, Dénia, castell de Dénia, Vila Vella, Palau del Governador, orta de terra, porta de la mar, Baluard, torre Nord, convent de sant Antoni, Felip Antoni Gavilà Mulet, Joan Baptista Basset i Ramos, D'Asfeld.

1. LA CIUTAT DE DÉNIA CAP EL 1700.

A principi del segle XVIII la ciutat de Dénia s'estructura mitjançant tres recintes emmurallats parcialment concèntrics. El primer recinte d'origen àrab i profundament transformat en el segle XVI, tanca la ciutat, antic raval configurat en els segles XV-XVI. Aquest recinte presenta dues portes, la de Terra, al final de l'actual carrer Major, denominada també porta d'Oliva,

d' Ondara o de la Creu, i la de la Mar, a l'encreuament dels actuals carrers de la Mar i Diana, porta que comunica la ciutat amb el port mitjançant els actuals carrers Mar-Foramur-Pont. A l'eixida de la porta de Terra hi ha un revellí –a la documentació que més avant veurem se'l denomina avançada de la porta o tambor–; a la porta de la Mar alguns plànols representen també un revellí i altres no, però cap a 1735 les dues portes presentaran una solució defensiva estable i semblant. L'estructura urbana de la ciutat presenta un nucli urbanitzat, entorn el carrer Major, i dos espais no urbanitzats a Sud i Nord, que s'ocuparan al llarg dels segles XIX i XX. El centre de la ciutat hi és la plaça on radica la Sala –actual Ajuntament- i l'ermita de Sant Roc¹, al solar de l'actual església de l'Assumpció. Al final del carrer Loreto hi és el convent de la Mare de Deu de Loreto², que amb la construcció de l'església a finals del segle XVII provocà un fort revulsiu urbanístic al seu entorn. A l'eixida de la porta de la Mar hi és un carrer de configuració recent, coincidint amb l'actual carrer de la Mar. Aquest primer recinte se li denomina a la documentació gràfica i escrita de l'època, sobre tot la de caràcter militar, la plaça.

El segon recinte tanca la vila vella³, assentament urbà de nova planta, fundat a principi del segle XIV sobre l'antic Albacar musulmà. Difereix de les viles de nova planta en que els carrers no tenen una marcada ortogonalitat, com a conseqüència de l'orografia on s'assenta, si be presenta una gradació en la importància dels carrers, el longitudinals, adaptats a les curves de nivell de l'alteró, i els transversals o carrerons, de forta corrent i escassa importància. En ell hi és l'església parroquial⁴, d'estil gòtic. Es comunica la vila amb la ciutat mitjançant la porta de la Vila, i és pas obligat per a accedir al tercer recinte. La vila vella es comunica amb el port mitjançant la porta del Reis o dels Socors.

El tercer recinte o castell te un ús restringit, pel seu caràcter militar. Allí hi és, junt a altres dependències, el palau del marquès de Dénia, alhora que residència del governador. Aquest tercer recinte se li denomina el castell, i en termes militars Ciutadella i Matxo. Desapareguda la vila vella, el segon i tercer recinte rebran la denominació de castell.

Al port, entorn el camí de la Mar - l'actual carrer del Pont -, entre el pont de fusta i la porta dels Reis s'ha consolidat un conjunt d'edificis que guarden estreta relació amb l'activitat portuària, que serà l'origen de l'actual raval de la mar.

Entre la ciutat i la mar, hi ha un ample territori sense edificar on hi és el convent franciscà de Sant Antoni. Hi son visibles encara les restes de les muralles del primer recinte d'origen musulmà, que tanquen aquest espai, al sud, paral·leles a la gola o sèquia del Saladar, i a l'est paral·leles a la platja, en el límit que separa la sorra del terreny cultivable.

¹ IVARS PÉREZ, J. 1993: *La antigua ermita de Sant Roc, Festes Patronals de Sant Roc*, Dénia.

² IVARS PÉREZ, J. 2005: *El convent de les agustines i l'empremta urbana a la ciutat de Dénia, El convent de les Agustines i la Santíssima Sang*, 145-177.

³ IVARS PÉREZ, J. 1983: *Urbanismo y sociedad en la Dénia del trescientos. La formación de una ciudad medieval: la vila de Dénia, Dianium II*, 331-364.

⁴ IVARS PÉREZ, J. 1994: *L'església de la vila de Dénia, Aguiats*, 10, 13-22.

A l'entorn de la ciutat, a nord i sud hi son la marjal, terreny aleshores ja cultivat, i el Saladar, llacuna interior que es dessecarà a finals del segle XIX, amb les restes de la demolició de les muralles del primer recinte.

2. PREPARACIÓ A LA GUERRA

La proclamació en Dénia el 18 d'agost de 1705 de l'Arxiduc Carles d'Àustria com a rei de les corones d'Espanya amb el nom de Carles III, suposà, si fets com la presa de Gibraltar en 1704 per l'exercit austracista no ho deixaven suficient clar, la declaració oberta de guerra contra Felip V.

És evident que l'endemà de la proclama s'iniciarien obres de millora de les defenses de la plaça i castell de Dénia. Però ho desconeixem tot: la implicació de la corona austracista, els mitjans que disposava la ciutat, que hem de suposar escassos, el grau d'intervenció sobre les estructures militars existents, els tècnics que interveïen, etc. Hem de suposar que els promotors i directors d'aquestes obres son dues persones que per la seva rellevància en els fets i per la seva formació i estudis estaven capacitats per a fer-ho. Parlem de Felip Antoni Gavilà Mulet i de Joan Baptista Basset i Ramos. No hem de deixar de costat, com més avant veurem, a Diego Rejón de Silva, amb el grau de coronel, que substituï a F.A. Gavilà en el càrrec de governador.

Segons Rico García⁵ Felip Antoni Gavilà va néixer a Dénia el 1667. Segons Chabás⁶ fou nomenat lloctinent de governador de la ciutat i marquesat de Dénia el 6 de març de 1702, càrrec efectiu sols en substitucions o malaltia del governador, que aleshores era Antonio de Perellós, substituït per Pascual de Perellós el 4 de desembre de 1703. En les assistències als consells de la general contribució demanava constantment la reparació del castell i municions per a la defensa del mateix. De la mateixa opinió és Cervera⁷, de que la governació de la ciutat i l'alcaidia del castell fou exercida pel procurador general del marquès de Dénia, Pascual de Perellós i que Felip Antoni Gavilà Mulet fou el seu lloctinent. En qualsevol cas la fugida nocturna del governador deixava en mans de Gavilà el poder militar. Pot ser el document *Relación*⁸, coetani als fets, ho aclare:

“... el gobernador, que era natural de la ciudad de Valencia, a media noche, se asogó por la muralla con gran cautela... Por lo cual quedó Don Felipe Antonio Gavilá, hijo de dicha ciudad, por Gobernador, por serlo en las ausencias.”

Hízose la entrada por la tarde, esto es al entrar en la ciudad el Comandante y el General Ramos ... de allí se encaminaron a la fortaleza del Castillo, donde entregó las llaves de él Don Felipe Antonio Gavilá, como gobernador y castellano, al cual se le restituyeron, jurando pleito homenaje de fidelidad como acostumbra”.

⁵ RICO GARCÍA, M., 1888: *Ensayo biográfico-bibliográfico de escritores de Alicante y su provincia*.

⁶ CHABÁS LLORENS, R., 1874-1876: *Historia de Denia*, Edició facsímil de la Diputació Provincial d'Alacant i l'Ajuntament de Dénia, 1985, p. 403-404.

⁷ CERVERA TORREJÓN, J.L., 2003: *Basset: mite i realitat de l'heroi valencià*, p. 82.

⁸ *Relación de la entrada que hizieron en la ciudad de Denia, Reyno de Valencia, las armas de la Magestad Católica del Rey nuestro Señor Carlos III (que Dios le guarde) el día 18 de Agosto de 1705*. He utilitzat la transcripció publicada per CERVERA TORREJÓN, J.L., 2003, doc. nº 20, p. 209-211. Es pot consultar també el facsímil i transcripció editat per l'Ajuntament de Dénia i l'Arxiu municipal de Dénia *L'Arxiduc Carles i Dénia: col·lecció documental*.

Seguint de nou a Chabás, va ser governador fins el 7 de maig de 1607 –per tant sol va estar present en el primer setge–, en que el cridà el compte de Cardona, virrei de València, per a altres afers. Era perit en matemàtiques i va publicar diversos tractats d'arquitectura militar. Ara be, desconeguem si aquestos coneixements els havia adquirit abans de ser nomenat governador de Dénia, o més be els havia adquirit al llarg de la seua dilatada carrera militar. De fet totes les publicacions⁹ les fa al seu exili portuguès, on tenia el títol de coronel d'infanteria i d'enginyer.

En canvi Joan Baptista Basset i Ramos te en el 1705 una llarga experiència. Cap el 1680 o 1681 ingressa a l'exercit dels Àustria. Participa “en las sagrientas guerras de Ungría once años, cuatro en Cataluña y tres en el Estado de Milán” (Cervera, 2003: 33). El 1695 te el grau de coronel d'enginyers. El 1698 fa un reconeixement de les places d'Orà, al Nord d'Àfrica, amb alçament de plantes i un informe amb les obres necessàries a executar. En 1704 participa en la presa de Gibraltar. Militar expert tant en batalles com en defensa i fortificació de fortaleeses, degué començar immediatament les millores de la ciutat i castell de Dénia. Les úniques notícies, genèriques i sense citar fonts, les dona Chabás (1985: 358) “y entretanto Basset fortificaba Denia con diligencia” i Cervera (2003: 83) “Es va aplicar, doncs, a millorar la fortificació, especialment la del castell, i a establir un cordó de seguretat al voltant de la ciutat, a una distància entre quinze i vint quilòmetres...”.

Avui podem fer noves aportacions a les defenses que feu la ciutat de Dénia amb motiu de la guerra de Successió. Hi hauria que aclarir abans tres aspectes:

⁹ És curiós que aquestes publicacions sols es coneguin per referències bibliogràfiques. Desconec si son llibres d'investigació de l'autor, on arreplega les seues experiències o traduccions d'altres autors. Vegeu el *Repertori bibliogràfic de la Marina Alta (1598-1978)*, de M. BAS, A. ESPINÓS i F. REUS.

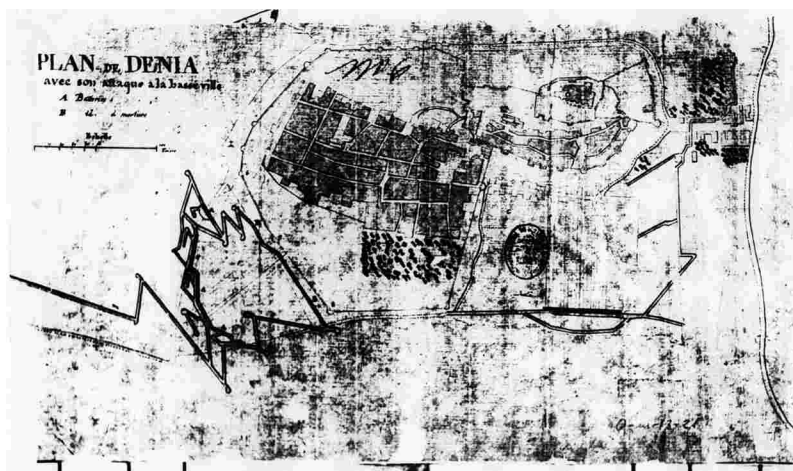
¹⁰ A.R.V. Baillia General. Llibre 1218, fol. 377r. a 382v. El document fou publicat en *El Archivo, I*: Don Carlos III (el Archiduque) en Barcelona a 9 de febrero de 1706, 383-384, 391-392 i 399-400. Recentment ha estat editat en facsímil i transcrit per l'Ajuntament de Dénia i l'Arxiu municipal de Dénia: *Privilegi concedit a la ciutat de Dénia pel Rei carles III (arxiduc Carles d'Àustria)*. He utilitzat aquesta versió.

a) A les poques setmanes de la proclamació de Carles III es produeix el primer setge. Per tant no hi ha una preparació prèvia a la guerra que s'inicia, sinó que les obres es fan entre setge i setge, quasi fins el darrer dia. Son per tant unes obres forçades, contra rellotge, segurament sense una detallada planificació i amb escassos mitjans

b) Hem de classificar les obres com de reforma, millora o complementaries de unes estructures existents. No es detecten vertaderes obres de nova planta, com a conseqüència de un projecte previ, sinó que es supleixen carències o es potencien defenses existents.

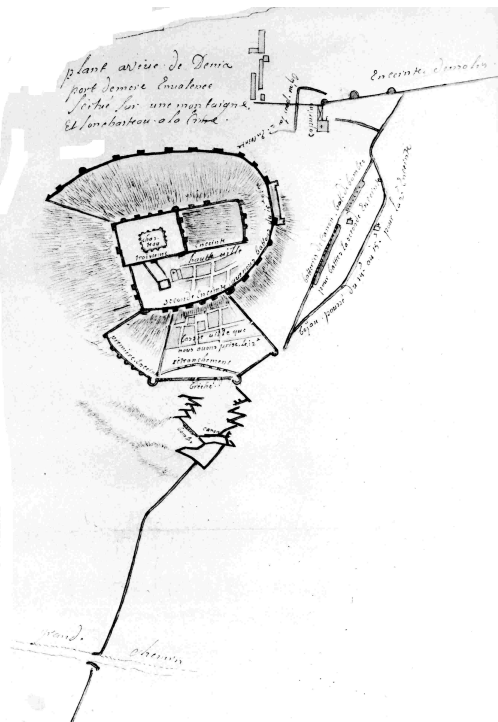
c) En general les obres efectuades, per ser de reforma i escassa entitat, son de difícil o impossible localització.

La primera font prové dels privilegis concedits per Carles III a la ciutat de Dénia¹⁰: “Que haviendo la ciudad gastado numerosas cantidades y los naturales aplicado mucho trabajo en fabricar dos cortinas del muro, quatro baluartes y reparar la mayor parte del muro, y en el sitio haver tenido muchas pérdidas, ...”

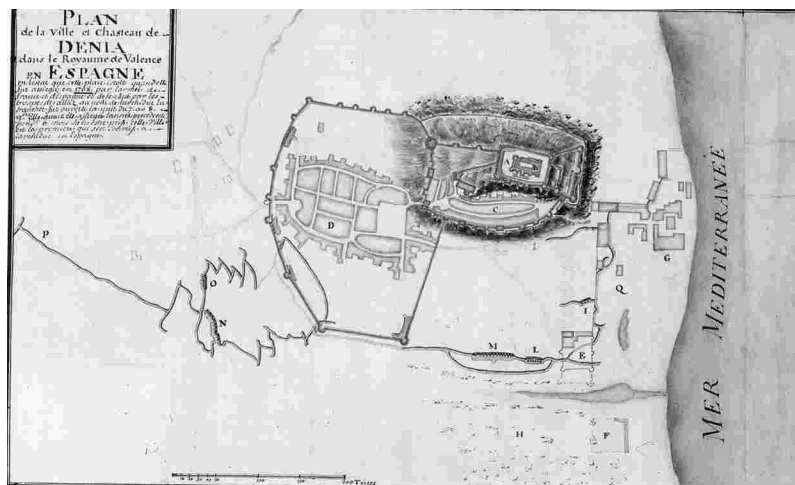
PLAN DE DENIA avec son attaque a la basse ville

Si fem una lectura literal del document, els ciutadans de Dénia haurien construït de nova planta dos cortines i quatre baluards, i reparat un gran llenç. No queda clar si aquestes obres protegeixen a la ciutat -1er recinte-, a la vila vella -2^{on} recinte- o al castell -3er recinte-. Intuïtivament hem decante a pensar que son obres del primer recinte, però en qualsevol cas dubte de la literalitat de l'escrit. En el plànol de Massé, amb la llegenda *PLAN de la ville et chateau de DENIA dans le Royaume de Valence EN ESPAGNE*¹¹, que denominarem d'ara en avant com PVCD, apareixen en el primer recinte, entorn a la ciutat, quatre terraplens adossats a la muralla coincident amb línies de canoneres o bateries diferenciades perfectament de la resta de la muralla i que sens dubte obeeix a intervencions posteriors

Plant averse de Denia port de mere en Valence. Situé sur une montagne et son chateau a la cime.

¹¹ El plànol forma part de l'Atlas Massé, conjunt de plànols alçats per Massé, el seu fill François Massé i altres enginyers militars francesos. Fou publicat per Antonio Bonet Correa en *Cartografía militar de plazas fuertes y ciudades españolas. Siglos XVII-XIX*. Per aprofundir sobre el tema, vegeu el meu article publicat l'any 1994 en *Aguait*, 10, Un plànol de Dénia del segle XVIII, p. 39-45.

PLAN de la ville et chasteau de DENIA dans le Royaume de Valence EN ESPAGNE, de Massé.

al recinte construït en el segle XVI. Pot ser les obres referides en els privilegis siguin aquestes, o pot ser faixen referència a la nova tanca paral·lela al 1er recinte, que més endavant descriurem. Tampoc hi ha que descartar que aquestes obres siguin reparacions o reconstruccions de muralles i torres danyades com a conseqüència del primer setge.

Sabem, per documentació¹² de 1750, de la existència d'un baluard i d'un cos de guàrdia denominat de *Basset*¹³, il·localitzables, on la intervenció degué ser important, suficient per a canviar la imatge preexistent. Sens dubte estava en el 2^{on} recinte, prop o en el llenç de la Devesa. També apareix en documentació¹⁴ de 1753 l'existència d'un “almacén inglés”, que rebria el nom, be perquè seria reformat en aquestes dades, be per l'ús per part dels infants anglesos que custodiaven la plaça i castell.

Per a protegir l'entorn de la porta de Terra, que seria un punt feble perquè els tres setges actuen en el seu entorn, es construeix de nova planta una segona línia defensiva, paral·lela al 1er recinte, tancant la ciutat. Chabás (1985: 364) diu que “... las obras de fortificación que en aquel punto (entorn de la porta de Terra) habían hecho Baset y Rejón, ...” Els plànols amb la llegenda *Plant aveise de Denia port de mere en Valence. Seitué sur une montaigne et son chasteau a la cime*¹⁵ –d'ara en avant PAD- y PLAN DE DENIA avec son attaque a la basse ville¹⁶–d'ara en avant PD- mostren aquestes obres. El PAD, que no deixa de ser un croquis informatiu, mostra una segon línia fortificada amb canoneres darrere de la porta de Terra en forma de V molt oberta, amb la denominació de “retranchement”: atrinxerament. En canvi el PD, molt realista, ens dona una visió perfecta: la nova muralla abraça la ciutat per l'Oest, amb un traçat coincident amb l'actual carrer de Sant Antoni, i pel sud, amb un traçat que corre per darrere

¹² A.R.V. BAILIA. Procesos de Intendencia. Exp. 544.

¹³ També en el castell de Xàtiva es detecta l'existència d'una torre albarrana denominada “Garita de Basset”.

¹⁴ A.R.V. BAILIA. Procesos de Intendencia. Exp. 567.

¹⁵ Biblioteca Nacional. Existeix còpia fotogràfica a l'Arxiu Municipal de Dénia.

¹⁶ Es desconeix la procedència. Existeix fotocòpia a l'Arxiu Municipal de Dénia.

de les cases de l'actual carrer Major –pel nord no faria falta pel desnivell¹⁷ que hi ha entre els actuals carrers de la Santíssima Trinitat i Guant, que actua com a defensa natural i per l'est hi és el castell-, disposa de porta pròpia, enfrontada a la porta de Terra i amb el carrer Major, protegida per una torre quadrada que actua de flanqueig. La construcció d'aquesta muralla comportà la demolició de varies cases a l'entorn de la porta de Terra.

El 26 de maig de 1707 Basset¹⁸ disposa “que vayan á Denia albañiles, carpinteros y de otros oficios para trabajar en las obras de reparación y fortificación”.

Però sens dubte peça clau per a la defensa de la plaça i castell de Dénia, que afecta indirectament també a ciutats de l'interior com Alcoi i Xàtiva, és el convent de Sant Antoni, doncs permetia controlar el port i la porta dels Socors o dels Reis, i per tant l'entrada d'ajuts via marítima, procedents principalment de Barcelona. El 31 de març de 1587 el Consell General de Dénia, segons Chabàs (1985: 419), demanà la fundació d'un convent franciscà; el gros de les obres es degueren fer a principi del segle següent. Es fundà a prop de la mar a l'espai lliure de cases que hi havia entre la porta de la Mar i la mar. Per a fortificar el convent s'aprofiten les restes de l'antic recinte musulmà, a les façanes est –cara a la mar- i sud –cara al Saladar- i reconstruint les torres rodones. Cap a l'Oest es construeix una nova tanca coincident amb la façana del convent, recinte que tanca cap el Nord el propi convent. El resultat és un recinte de planta rectangular similar a un fortí, amb torres circulars en els cantons, que actuen de flanqueig, i enmig dels llenços. El plànol PVCD ens dona una imatge perfecta de la fortificació. En canvi en el PD no hi és, i en el PAD apareix sols l'edifici del convent “capucin” amb un llenç de muralla amb la llegenda “enceinte demolis.”. Segons Chabàs (1985: 367) la fortificació del convent fou tardana, “pocos días antes”, referint-se al 3 setge.

3. ELS SETGES A LA CIUTAT DE DÉNIA.

Des del 18 d'agost de 1705 fins la capitulació de la ciutat, el 17 de novembre de 1708, Dénia sofrí tres setges¹⁹. No és excessiva la documentació coetània, o posterior, que anirem esbrinant amb l'ajut de tres plànols coetanis als fets, que ens aporten documentació no sols del moment, a mode de fotografia, sinó també de fets passats.

3.1. PRIMER SETGE

Fou el primer setge al poc de l'alçament austracista de la ciutat. Pel document *Relación* podem conèixer els fets:

Quedose la ciudad tan gustosa quanto se puede imaginar de tan austriacos corazones y más con la circunstancia de ser la primera

¹⁷ Aquest desnivell, salvat amb un mur de maçoneria, permanece avui paral·lel al carrer Guant, donant nom al carrer Salt.

¹⁸ CHABÁS LLORENS, R., 1886: Baset y las guerras de sucesión, *El Archivo, I*, edició facsímil de 1985, p. 129.

¹⁹ El tema ja l'havia tractat a *La ciutat de Dénia. Evolució i permanència del fet urbà*. Ara disposa de major documentació, sobre tot gràfica, el que permet un nou i més complet anàlisi.

ciudad que prestaba la obediencia a su Magestad de la Corona de Aragón; a este ejemplo en breves días hubo la obediencia de su Magestad más de cien villas y lugares. Pero como no había tropas para formar cuerpo, fue la primera atención conservar la plaza capital, haciendo un cordón a 3 y 4 leguas de la ciudad, que después pudieron pasar los enemigos con alguna inteligencia y con gran número de tropas y cabos principales, como fueron el duque de Gandía, los mariscales Zúñiga y Salazar, con los regimientos de Montenegro y Nebot, las Guardias del duque de Anjou y del Virrey de Valencia, las Milicias efectivas del Reyno, así de caballería como de infantería, que con los caballeros aventureros hacían 1.500 caballos y 4.000 infantes, llevando 4 piezas de campaña. Pusieron su campo a cuarto y media legua de la ciudad, donde estuvieron tres días y pareciéndoles fácil la empresa asaltar la plaza, lo intentaron el día 11 de septiembre a las 9 horas de la noche, por diferentes partes, pero fueron rechazados con tanto valor que les obligaron a retirarse a su campo, después de 5 horas de combate, sin haber podido lograr otro, que el haber quemado cinco casas, que estaban fuera de los muros y otras de algunas heredades, pero fue a costa de muchos heridos y muertos, según se dejó ver por lo que dejaron la campaña regada de sangre. Abandonaron su campo, dejándose el pan de munición, cebada, carne y muchos despojos.

Miñana²⁰, sense donar-nos dades, ens diu: Ocupó Molinell, un lugar favorable a los revoltosos, no lejos de Dénia, tras haber destruido las defensas, y destrozado la guarnición de campesinos: y después de haber asolado algunas aldeas, porque habían cambiado su fidelidad, llegó a los arrabales de Dénia a cuyos ciudadanos los jinetes infundieron un gran temor, a causa del incendio de las casas que estaban cercanas a las puertas de la muralla. Palau²¹ dona com a dada de l'inici del setge, el 8 de setembre de 1705, i ens aporta altres dades: "... vino el General Posoblanco con orden del Sr. Felipe quinto con 5000 cavallos²², y otros tantos infantes para castigar la Ciudad, y dió fuego y quemó ocho casas en la calle del Mar..." Mes correcte sembla la dada de l'inici del setge que dona Chabás (1985: 359), el 9 de setembre de 1705, donat que segons la Relación el setge durà tres dies. També ens aporta la novetat que la defensa de la plaça fou a càrrec de Joan Gil i que alçat el setge Basset ordenà la demolició d'algunes cases de fora la plaça, especialment les del carrer de la Mar.

²⁰ MIÑANA, J. M., 1985: *La guerra de Sucesión en Valencia*. L'obra original *De Bello Rustico Valentino* fou publicada el 1752.

²¹ PALAU DIEGO, F., 1983: "El Llobarro". *Anales de Denia y su comarca*, p. 32.

²² La dada deu de ser errònia; sembla més creïble, per la relació cavalls-infants, la de 1.500 cavalls i 4.000 infants, aportada per la *Relación*...

Aquest primer setge fou breu i segurament precipitat i els danys mínims, doncs a pesar de l'elevat nombre d'infants, 4.000, i, possiblement, de la inexistència d'un exercit regular a dintre de la plaça, les forces atacants sols disposaven de 4 peces d'artilleria. Els danys als elements defensius serien mínims i sols hi ha que ressenyar l'incendi de varies cases a la sortida

de la porta de la Mar, el que es avui l'inici del carrer de la Mar. Ara be, sens dubte, serviria de presa de consciència de la gravetat de la situació per als ciutadans de Dénia, i, entre altres mesures, la necessitat urgent de millorar les defenses de la plaça i castell.

3.2. SEGON SETGE.

El 27 de juny de 1707, segons Chabás (1985: 364), o el 22 de juliol de 1707, segons Palau (1983: 32), s'inicià el segon setge, que durà 25 dies. Les forces assetjadores eren de 12.000 infants²³ i com diu Chabás (1985: 364) amb "tren de sitio", es a dir un setge amb artilleria. Miñana (1985: 212-214) parla de 11 canons, i "Así pues por donde los cañones habían derrumbado una parte del muro por dos sitios, Asfeld ordena bastante imprudentemente entrar al ejército sin haber explorado el peligro de las defensas que los sitiadores habían hecho entre las ruinas del muro y las casas de la ciudad. Acuden corriendo las tropas para el asalto; pero en la misma entrada unos atacados desde las cercanas fortificaciones caen víctimas de las balas; otros se precipitan empujados por el apilotamiento de sus compañeros dentro de los fosos excavados en el límite de la ciudad; los restantes tras haber lanzado unas pocas granadas que llevaban contra el enemigo, llenos de terror por este espectáculo retroceden". Semblant es la descripció de Palau (1983: 32), que parla de que es van fer "dos brechas con quatro avances y no pudiendo entrar dentro de la ciudad ...". Més completa es la descripció dels fets que fa Chabás (1985: 364-365): "Dícese que en una sola noche hizo D'Asfeld el foso o valle que hay paralelo a la ciudad a un tiro de fusil de la puerta de Tierra²⁴. Con cuatro cañones abrió brecha en la muralla, a pesar de las obras de fortificación que en aquel punto habían hecho Basset y Rejón, para lo cual habían mandado derribar una manzana de casas. Tres veces intentó el caballero D'Asfeld el asalto, pero fue siempre rechazado por la guarnición y por los mismos paisanos armados, que con un arrojo sin igual se atrevieron a atacar en sus líneas a los sitiadores, a los que ignominiosamente hicieron huir, dejando en el campo todos los preparativos del sitio y un cañón. Fuele preciso a D'Asfeld levantar el sitio y abandonar los alrededores de Denia ..."

En aquest segon setge D'Asfeld concentrà l'artilleria entorn de la porta de Terra, pel que tot el dany que sofrí la ciutat fou en aquest entorn. En la muralla s'obriren bretxes, sofrint desperfectes també les cases més properes a la muralla, algunes les van ensorrar per a implantar una segon línia de fortificació paral·lela a la muralla del primer recinte. No sembla que la resta de la ciutat sofrí danys, ni tampoc el castell.

3.3. TERCER SETGE.

L'1 de novembre de 1708, segons Palau (1983: 32), s'inicià el

²³ CHABÁS LLORENS, R., : *Historia...*, op. cit. p. 364. Segons Palau (p.32) les forces eren de 12.000, entre cavalls i infants.

²⁴ Pot ser Chabás ho confon amb les trinxeres obertes al tercer setge. No deixa de ser estrany que en temps de Chabás, pasats més de 160 anys, perduraren aquestes restes

tercer setge. El 6 de novembre de 1708, segons Miñana (1985: 254), D'Asfeld surt de València en direcció cap a Dénia “a donde las tropas le habían precedido”. Serà el tercer i definitiu setge, amb característiques que el diferencien dels anteriors, principalment en el nombre de mitjans humans i artillers. Palau (1983: 32) parla de 14.000 “entre cavallos e infantes” i Chabás (1985:366) de 15.000 infants, xifra que sembla ser real, donat, com veurem més avant, la gran feina que es feu en una nit.

Totes les descripcions que fan Miñana, Palau o Chabás coincideixen bàsicament amb la informació que ens donen el plànols PD, PVCD i PAD. Segons Miñana (1985: 255), que ens aporta una major informació, diu “Cuando llegó Asfeld, se pone manos a la obra: lo cual ocurrió de tal manera que en el espacio de un día la ciudad quedó casi encerrada por las contravalaciones: aunque con el continuo disparo de toda clase de baterías, los sitiados intentaban muy activamente rechazar a los atacantes”, que coincideix amb la llegenda del plànol PVCD “la tranchée fut ouverte la nuit du 7 au 8 9bre”; “Mientras esto se lleva a cabo, fue machacado por un trozo de roca el muslo de Asfeld, que con su presencia y arrojo animaba a la tropa a construir los terraplenes. Una parte de Dénia mira hacia la llanura, en dirección a occidente, a la que llaman Vilanova²⁵. Tras emplazar las baterías la atacan con enorme violencia, de tal manera que en el mismo día una buena parte de la muralla derruida ofrecía un paso no difícil para el asalto. Con la espada, pues, desenvainada, los soldados, cuando fue dada la señal, entran en la ciudad. Los de la guarnición, que allí estaban apostados, aterrorizados por el continuo griterío de los atacantes (pues los Reales habían ocupado la posición de improviso durante la primera guardia), tras lanzar algunos disparos, escapan rápidamente a causa del miedo, en dirección a la parte de arriba, que recibe el nombre de ciudad vieja”. Chabás (1985: 367) ens completa la descripció: “No gastó D'Asfeld mucho tiempo en abrir trincheras y plantar las baterías, por cuanto los baluartes no dispararon hasta tanto que se empezó a batir en brecha. El 12 de noviembre, por la tarde, se dio un asalto general a las fortificaciones exteriores, costando dos horas de lucha a los franceses el vencer la tenaz resistencia de la guarnición que las defendía; ganadas éstas, posesionáronse aquellos de la ciudad, y los sitiados se retiraron al castillo”. La data de presa de la ciutat que dona Chabás coincideix amb la de la llegenda del plànol PAD “basse ville que nous avons prise le 12bre”. Presa la ciutat el segon pas era conquerir el convent de Sant Antoni, amb la doble finalitat de instal·lar bateries per a bombardejar la vila vella i el castell i tallar la comunicació del castell amb la mar, impossibilitant així la arribada de reforços. Diu Chabás (1985: 367) que a pesar de la caiguda de la ciutat “Aún así podían estos recibir socorros por mar, pues al efecto habían fortificado el convento de San Antonio, pocos días antes; pero tomado éste por el mariscal de campo don Pedro Ronquillo, se prohibió a los del castillo su comunicación con el mar”, i Miñana (1985: 256) “Así pues los

²⁵ Amb Vilanova es refereix Miñana a la ciutat. Utilitza aquesta paraula per a diferenciar-la de la vila vella.

sitiados habían sido obligados a abandonar entre otras cosas el convento de los frailes Franciscanos, junto al cual los Reales emplazadas unas baterías de las que tenían 16 y 9 morteros de gran tamaño comenzaron a batir al mismo tiempo la puerta de la ciudad vieja²⁶ muy fortificada y la ciudadela, construyendo también una trinchera junto a aquella puerta, para que los sitiados quedasen completamente aislados del puerto, en cuya protección mucho confiaban”. La llegenda del plànol PAD també coincideix plenament amb els fets: “seconde enceinte que nous battons du 15 ...”.

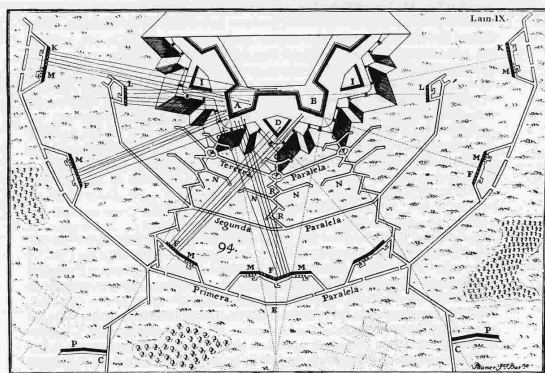
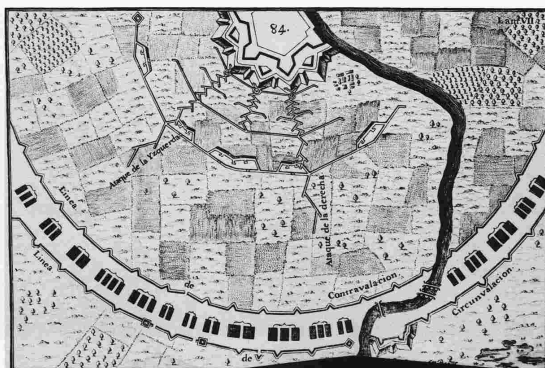
El 17 de novembre de 1708, després d'un llarg bombardeig, capitulava la ciutat de Dénia.

Les descripcions de Miñana i Chabás comparades amb els plànols mencionats, ens donen una completa informació sobre el tercer setge. L'1 de novembre de 1708 s'inicià el setge; la nit del 8 s'executen gran part de les trinxeres que circumval·laven la plaça i s'instal·len dos grups de bateries, les denominades O –5 morters– i N –8 canons– en el plànol PVCD. Aquestes trinxeres s'iniciaven aproximadament en l'elevació que es forma enfront de l'actual cementiri, on possiblement s'assentava l'exercit d'Asfeld, des d'on en línia quasi recta anaven fins el camp roig, entorn de l'actual camp del Rodat, i des d'aquí en ziga-zaga arribaven fins la muralla de la plaça. Des d'aquests dos grups de bateries, amb N es bombardejava la muralla i amb O, segurament la plaça, vila vella i castell. L'obertura de bretxes a la muralla del primer recinte, que donen nom a l'actual carrer de la Bretxa, permetrà l'assalt a la ciutat, efectuat el 12 de novembre. Les bretxes venen indicades al plànols PVCD i PAD. Conquerida la ciutat s'obrin noves trinxeres dins d'aquesta. Entre el 12 i el 15 de novembre es conquereix el convent i es prolonguen les trinxeres inicials, des de la desapareguda torre del Galliner, al final de l'actual carrer Diana, fins el raval de la mar, passant per damunt del recinte del convent i aprofitant l'antic recinte emmurallat musulmà paral·lel a la mar, fins arribar a l'actual carrer del Pont, en el raval mariner; quedava així tallada la comunicació amb el port. Sobre aquestes segons trinxeres s'instal·len tres nous grups de bateries, denominades M, L i I del plànol PVCD, amb 16 i 9 morters, segons Miñana, i 12 canons i 9 morters segons el plànol PVCD, amb la missió de bombardejar la porta dels Socors, amb canons, i la vila vella i castell amb morters. Amb aquestes 3 bateries el segon i tercer recinte fou durament bombardejat, sobretot amb els morters, que amb el seu tir parabòlic donaven de ple al tercer recinte i al Palau, de tal forma que el 17 de novembre de 1708 capitulava el castell.

Aquest tercer setge es planificà perfectament. Les tropes d'Asfeld anirien acompanyades d'enginyers francesos que aplicarien els sistemes d'atac i setge a les places fortes, sistema elaborat per l'escola de Vauban, que tingué una forta repercussió al llarg del segle XVIII. La làmina que

²⁶ Es refereix a la porta dita dels Reis o dels Socors, que comunicava la vila vella amb el port.

reproduïm de la publicació de Pedro de Lucuce, *Principios de Fortificación*, de l'any 1772, mostra el sistema clàssic de setge de l'època, en una situació teòrica: hi són les trinxeres denominades de circumval·lació, concèntriques a la plaça, des d'on els infants es poden moure en el front assetjat, i les trinxeres de contraval·lació, en ziga-zaga, que permeten apropar-se fins el glacis o fins els murs. Les bateries es situen allí on es consideraran necessàries per a

Pedro de Lucuce, *Principios de Fortificación*. 1772

demolir el mur de la fortalesa. La similitud amb el plànols PD i PCVD és significativa, exceptuant les línies de circumval·lació, possiblement no executades per la escassa entitat defensiva de la plaça de Dénia o per circumstàncies orogràfiques o geològiques.

4. L'ESTAT DE LA PLAÇA I CASTELL DESPRÉS DELS SETGES

Les conseqüències de la guerra foren tràgiques per a la ciutat, passat, present i futur: mai Dénia en qualsevol conflicte bèl·lic havia perdut tant; gran part de la ciutat medieval fou esborrada de sobte. Respecte la plaça desaparegueren les illes de cases entorn de la porta de Terra, com a conseqüència dels bombardeigs i de la construcció de les defenses interiors. El carrer a la sortida de la porta de la Mar desaparegué, al ser incendiades les cases en el 1er setge i després demolides per evitar que l'enemic es feu fort en elles. A fora de la plaça el convent de Sant Antoni fou en gran part arrasat, no essent reedificat fins 1743. El nou raval mariner sofrí una important regressió urbana, tal com s'observa de la comparació de plànols coetanis i posteriors a la guerra. Però on Dénia va perdre més fou amb la demolició de la vila vella, la vila de nova planta edificada dintre del 2^{on} recinte a finals del segle XIII i principi de XIV: tota una important arquitectura gòtica civil

i religiosa desapareixia, privant-nos a les futures generacions la possibilitat de gaudir d'un important legat. Finida la guerra la vila fou totalment demolida, conservant-se tan sols la vella església gòtica, que s'enderrocarà amb la construcció de la nova, a l'actual plaça de la Constitució, entre 1734 i 1756.

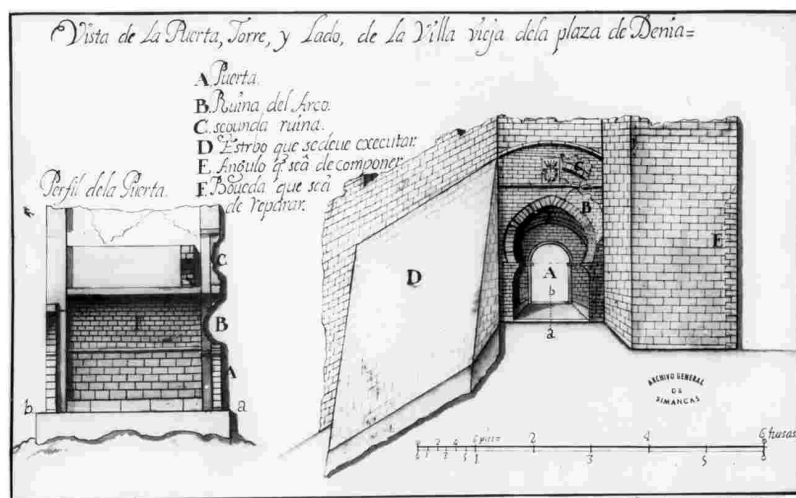
En quant a les fortificacions totes quedaren malmeses. Nombroses bretxes s'obriren en els tres recintes. El palau del Governador i la resta de dependències del 3er recinte foren greument danyades o arrasades. Encara a finals de segle XVIII, en l'oli de Mariano Sánchez que porta la llegenda Castillo de Denia, s'aprecia com el palau del tercer recinte sols conserva l'ala de la marina, la mateixa que ara hi és, però amb una planta més.

Els danys també foren "morals": la Sala²⁷ fou ocupada com a quarter durant quasi 100 anys i el Consell, justícia, jurats, etc., ara transformats en Alcalde i concejales, por derecho de conquista, es reuniren en cases particulars.

5. L'ENDEMÀ DE LA CONQUESTA: NOVES OBRES DE FORTIFICACIÓ.

En tota conquesta militar hi ha un posterior procés de fortificació, o de reconstrucció i millora de les fortificacions preexistents. Conquerida la plaça de Dénia en 1708, els greus desperfectes i el clima bèl·lic existent obligaren a la presa de dràstiques mesures.

La vila vella, dintre del 2^{on} recinte, representa per a la defensa i fortificació del castell un obstacle. Ja en un informe de 1656²⁸ plantejava el problemes que suposava per a la defensa de la plaça: "y es de muy buena calidad -la muralla del 2^{on} recinte que tanca la vila vella pel sud- de quince

Vista de la Puerta, Torre, y Lado, de la Villa vieja de la Plaza de Denia.

²⁷ IVARS PÉREZ, J.1994: La llotja de Benissa. Anàlisi comparativa amb la sala dels jurats i justícies de Teulada i la sala nova del consell de Dénia, *Festes en honor de la Puríssima Xiqueta*, Benissa,

²⁸ A.C.A. Consejo de Aragón, leg. 556/11-8. La referència és del treball no publicat *Arquitectura militar renacentista en la costa alicantina (siglo XVI)*, de Marius Bevià i Eduardo Camarero.

palmos de grueso con sus cubos y torreones quadros bastantemente espesos, con que la descortinan bien y toda la muralla, y sus trabeses es la mayor parte su terraplen la misma peña viva y la otra parte de terreno y fuera muy fuerte a no tener por la parte de poniente la iglesia mayor çerca de çinquenta passos con un campanario de silleria cassi tan alto como la muralla y algunas cassas apegadas al rebellín -es refereix al torrejó abaluartat denominat punta de Diamant o l'avançada del Castell- que cubre la puerta, y sobre el terraplen de dicha muralla por la parte de poniente hasta el mediodia, tiene fabricadas cassas, con que viene a ser cassamuro” Però el problema, cara a la defensa del castell era divers. En els plànols PVCD i PD s'aprecia que el cul de les cases de la vila vella estaven adossades a les muralles del sud i de ponent, amb el que dificultava l'accessibilitat, per tan la defensa, i la possibilitat de millores o modernitzacions, sobre tot cara a la instal·lació d'artilleria; però també l'existència d'aquestes cases possibilitava que un possible assalt es fera fort en elles i intimidara al castell o 3er recinte, alhora que aquestes cases i sobre tot l'església amb el campanar dificultaven la defensa del castell. Però hi h una altra vessant encara més greu, la vila vella era un espai civil, controlat pel consell de la ciutat on els militars tenien un poder compartit, i això no degué agradar al nou govern absolutista.

El 1713, 5 anys després de la derrota, s'enderrocà la totalitat de les cases de la vila vella, excepte l'església. Palau (1983: 41) ho explica de la següent manera: “Hallándose ya en pacífica posesión de Ciudad, castillo y Villa vieja Felipe V le pareció al Xefe comandante de la plaza que las cosas de la Villa vieja servian de embarazo para la fortaleza, y asi las mandó derribar como en efecto se derribaron, y quedó la Igl^a sin mas Parroquianos que los de la Ciudad ...”.

A partir d'ara s'iniciarien obres per a millorar la defensa i per a recuperar les destrosses de la guerra.

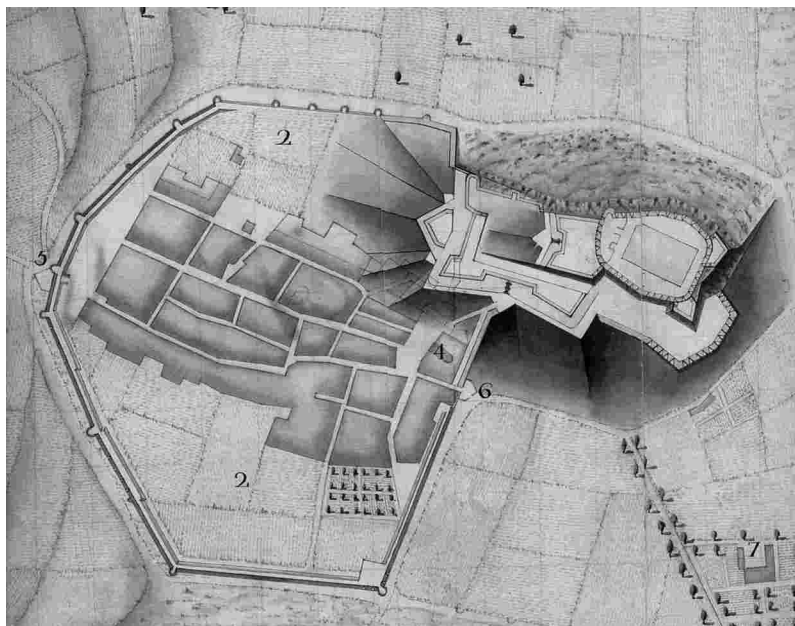
Per les actes municipals sabem que el governador de la plaça va manar que es referen els quarters, cossos de guàrdia i garites, tot a càrrec de la ciutat²⁹; i que Luis Espinola, comandant d'aquesta part del Xúquer va manar³⁰ que es feren “Unos quarteles y tablados de madera en la cambr de la Sala de la ciudad y en las casitas³¹ del castillo que caen sobre la Deesa y componer puertas y ventanas a dichas casitas ...”, tot a càrrec de la ciutat, però “por compadecerme de ella” ordena que la fusta fora a càrrec dels llocs de la Governació de Dénia. Son referències genèriques que ens aporten poca informació sobre el grau d'execució de les obres i del lloc exacte on hi eren. De la primera cita no sabem res, en canvi de la segona si sabem que la ciutat les va fer amb fusta vella, segurament de les demolicions de la Vila vella, per que s'ordenà la seua demolició i reconstrucció amb fusta nova.

²⁹ Acta 4 març de 1714, AMD.

³⁰ Acta 7 gener de 1716, AMD.

³¹ Les úniques edificacions que donaven a la Devesa estaven en el 3er recinte, adossades al llenç nord, de les que avui encara queden uns contraforts.

Entre les obres de reforma, la més primerenca és la que apareix en

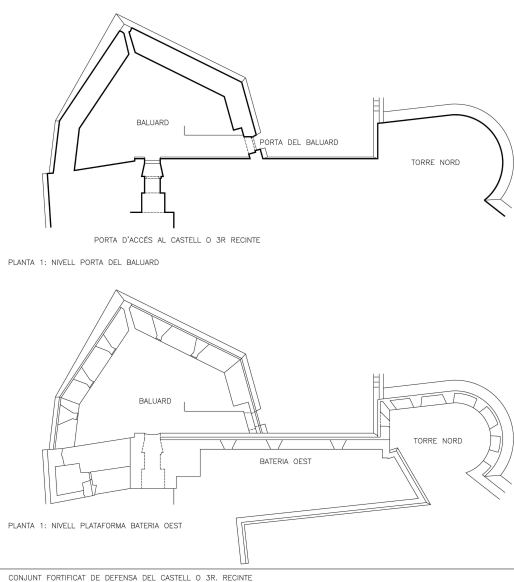
Plano de la plaza de Denia con el proyecto del castillo, de Antonio de Montaigú de la Perille.

el plànol amb la llegenda Vista de la Puerta, Torre y Lado, de la Villa vieja de la plaza de Denia, de 1730, plànol que forma part d'un projecte d'obra no localitzat. Apareix amb la lletra D Estribo que se deve executar una obra executada, donat que l'estrep existent a l'esquerra de la porta de la Vila és idèntic al reflexat en el plànol.

Al 3er recinte es detecten dues obres de principi de segle, de les que careixem de cap referència documental: son les denominades actualment el Baluard i la torre Nord. En el plànol denominat Plano de la plaza de Denia con el proyecto del castillo, alçat i projectat entorn l'any 1735 per l'enginyer Antonio de Montaigú de la Perille apareix traçat discontinuament el baluard i integrada en nou traçat de la muralla del 3er recinte hi és també la torre Nord, el que ens confirma, a banda de que les seues característiques arquitectòniques ja ho delaten, la datació.

Les dues obres es fan per a millorar la protecció de la porta del castell. El Baluard, és una denominació moderna i simplista d'una estructura que presenta planta abaluartada, però que no te les característiques d'un baluard dels segles XVII i XVIII, doncs no està situat entre dues cortines a les que serveix de flanqueig. El baluard clàssic te 4 cares, dos denominades fronts i dos denominades flancs, aquestes dos en contacte amb la cortina. Doncs be, a pesar de que el Baluard te 4 cares, ni està en un cantó ni flanqueja cap cortina: la seva missió es principalment defensar la porta del castell, pel que per arribar a aquesta el Baluard presenta un altra porta, en colze respecte

la del castell, defensada per la muralla de ponent del 3er recinte i, sobre tot, per la torre Nord. En realitat es tracta d'un revellí, estructura defensiva de planta abaluartada, que defensa una porta o una cortina, però que està aïllada i separada d'aquestes estructures que defensa. Sens dubte l'orografia del castell i les reduïdes dimensions interiors obligaven a adossar aquest revellí a les muralles. Cas paregut representa els "tambors" que protegien les portes de plaça denominades de Terra i de la Mar, amb planta semblant a la del Baluart. Funció semblant fa la torre Nord, flanqueja la muralla de ponent del 3er recinte, defensant les portes del Baluard i del castell. Però també flanqueja les muralles de la Devesa, a Est i Oest d'aquesta torre, amb una més potent perspectiva de l'entorn.

Alçament del Baluard i la torre Nord.

Vista aèria del baluard i la torre Nord.

Totes dues obres, d'autor desconegut, les podem emmarcar dintre de les obres denominades tipus Vauban, enginyer francès de llarga trajectòria professional i abundant obra militar en França, que condicionarà tots els projectes d'arquitectura militar de finals de segle XVII i gran part del XVIII. Com a característiques tot dues formals presenten un marcat cordó, carreu semicircular de pedra picada que separa l'escarpa atalusada de la cortina amb el parapet vertical d'abundants i grosses canoneres descobertes. No és l'única obra d'aquestes característiques, doncs similar és la bateria de la

Mar, que Palau data en 1691³².

T a m b é podria ser de la mateixa època el mur que travessant tota la vila vella uneix directament el 2^{on} i 3er recinte. Per l'escassa altura que presenta, a pesar de que li

Baluard.

falta el parapet, és més un obra funcional que defensiva, doncs serveix per a comunicar ràpidament els dos recintes i no per a crear-ne uns altres. En principi m'incline a pensar que es tracta d'una obra de finals del segle XVIII.

De l'entorn de 1735 és un projecte de l'enginyer Antonio de Montañú de la Perille. D'aquest projecte hi és el plànol denominat Plano de la plaça de Denia con el proyecto del castillo, projecte no executat que plantejava una intervenció totalitària en el recinte del castell, prèvia eliminació de totes les estructures anteriors, de les quals sols conservava parcialment la torre Oval. Sens dubte és un dels millors alçaments històrics de la ciutat de Dénia, aportant-nos una informació privilegiada de la ciutat de principi del segle XVIII.

Entorn mitjan de segle XVIII hi son un conjunt d'obres de reforma d'estructures militars que analitzem a l'apèndix documental. La seva lectura il·lustra el deficient estat de conservació tant de les estructures defensives com les habitables – quarters de la plaça i del castell, cossos de guàrdia, etc., provocat pels setges a la ciutat i per la posterior absència de manteniment.

Bateria de la mar.

³² PALAU DIEGO, F., 1983: "El Llobarro"... , p. 90. Palau la nomena "baluarte del fuerte del Vecheret", amb el que queda el dubte sobre si es refereix a l'obra abaluartada entre el Palau del Governador i la bateria de la Mar. A l'Apèndix documental se l'anomena "obra nueva"

APÈNDIX DOCUMENTAL

L'existència de 5 expedients d'obres, redactats entre els anys 1749 i 1753, que pareixen obeir a un projecte global executat segurament en fases per raons econòmiques, de l'Arxiu del Regne de València³³ i, tot desconeixent el grau d'execució i la situació exacta de les obres, permeten fer-nos una idea fidedigna de l'estat de les estructures defensives de la ciutat de Dénia, cap a meitat de segle XVIII, alhora que intuir l'estat en que quedaren aquestes estructures després de la guerra de Successió.

Sols he transcrit parcialment els documents, en els apartats que descriuen les obres a executar, amb mesures i valoració; la resta de la documentació, plecs de condicions, contractació, etc., no la he considerada important per a la finalitat d'aquest treball, essent a més a més molt repetitiva. Ara be, és molt interessant per a veure tot el procés administratiu per a la contractació d'obres a mitjan segle XVIII. En la transcripció he considerat més important facilitar de lectura dels documents i la seva divulgació que la literalitat del text. Per això he utilitzat per a la transcripció criteris semblants als emprats per Beatriz Alonso en la transcripció del manuscrit de Cristobal de Rojas Sumario de la milicia antigua y moderna, publicat l'any 2004 pel Ministerio de Defensa dintre de Colección clásicos, que podríem resumir en:

- Respecte a la forma i estructura del document.
- Modernització de la grafia en els casos que no suposa cap alteració fonètica, com “zerrar” per “cerrar”, “cosina” per “cocina” o “executarse” per “ejecutarse”. En els topònims s'ha mantés, generalment, la grafia original.
- Modernització de l'accentuació.
- Modernització de la puntuació.
- Regularització de majúscules i minúscules.
- Separació de paraules, com “dela” per “de la” o “arazon” per “a razón”.
- Desenvolupament de les abreviatures, com “R^S de Vⁿ” per “Reales de vellón”.

ELS ENGINYERS MILITARS REDACTORS DELS PROJECTES.

Dos son els signants de les memòries, els enginyers Carlos Desnaux i Carlos Beranguer, tots dos d'origen francès. També apareix el nom, sense firma i sense dir el càrrec de Luis Huet, el que en fa pensar en la possibilitat de que els redactors materials de les memòries siguin altres diferents als signants, més coneixent el gran treball desenvolupat per la mateixa època

³³ He utilitzat els expedients fotocopiatos existents a l'Arxiu Municipal de Dénia. Agraïx a l'arxivera Rosa Seser el haver-me facilitat la informació.

a l'estat espanyol i possessions d'ultramar.

Poques son les notícies biogràfiques³⁴ que disposem, però que en qualsevol cas ens donen la vàlua intel·lectual o professionals de les persones.

C a r l o s
Desnaux te el títol en
1739 de "ingeniero en
jefe". En 1740 obtenen
el grau de coronel. És
inventor de "un
" i n s t r u m e n t o

universal", segons gravat de 1739, per a mesurar distàncies i altures En 1740 és destinat a Cartagena de Indias i és allí en 1741 on defensa el castell de San Luis davant l'atac de l'almirall anglès Vernon. És també redactor del projecte de fortificació de Calp, executat entre 1745 i 1747

Carlos Beranguer y Renaud arribà a Catalunya amb les tropes de Lus XIV durant la guerra de Successió. En 1733 és "ingeniero en jefe" amb el grau de tinent coronel. En 1740 és ja coronel. En 1737 dibuixa un perfil del fort del Calvari en Girona. En 1747 dirigeix obres de fortificació en València.

Luis Huet, que per la seva trajectòria sembla ser més jove que els altres dos enginyers, pel que cap la possibilitat que fos ajudant en 1750 de Carlos Desnaux. El 1776 redacta el plànol Ciudad y bahía de La Habana. El 1784 redacta el plànol de Güines, en Cuba. El 1778 es "ingeniero en jefe", i es proposa l'ascens a "ingeniero director". El 1788 alça el planol denominat Plano y perfil que demuestran la escollera que se ha hecho al pie de la muralla del vendabal de la Plaza de Cádiz delante de Santa María y recalzo del antiguo saliente, flanco y muralla del matadero. El 1779 dirigeix obres de fortificació en el Castillo del Principe, a l' H a b a n a , desenvolupant el pla

Porta del baluard vista des de la torre nord.

Torre nord, des de la Devesa.

³⁴ Les dades hi són de les següents publicacions *De Palas a Minerva. La formación científica y la estructura institucional de los ingenieros militares en el siglo XVIII*, 1988, de Horacio Capel, Joan Eugeni Sánchez i Omar Moncada, i *Los ingenieros militares de la monarquía hispánica en los siglos XVII y XVIII*, 2005, coordinat per Alicia Cámara.

de fortificació projectat després de l'expulsió dels anglesos en 1763. El 1793 elabora un projecte per a l'edifici de la Escuela Militar de Matemáticas de Cádiz i un plànol denominat Proyecto de dique de defensa frente a oleajes en la muralla del Vendaval de Cádiz.

ELS PROJECTES I LA INFORMACIÓ SOBRE LES ESTRUCTURES MILITARS DE DÉNIA.

Tots els 5 projectes son de reforma d'estructures existents -a les memòries es parla sempre de “reparos” o “obras y reparos”. No hi ha cap obra de nova planta. En ells es detecta el deficient estat de les estructures defensives –cortines, torres, tambors, parapets– i també dels espais coberts –quarters, cos de guàrdia–, estat que deguem imputar a les desfetes dels setges de la guerra de successió i a una possible absència de manteniment. Com a exemple, no hi ha cap porta en tot el castell i la plaça en bon estat. Els projectes ens donen molta informació, però d'una utilitat limitada doncs la denominació de les estructures defensives no és coincident amb l'actual, i inclòs em dona la sensació de que els mateixos espais o estructures reben noms diferents en les memòries, essent moltes voltes difícil d'interpretar a quin recinte es refereix, sobre tot tenint en compte que el primer recinte que envoltava la plaça ha desaparegut avui en gran part –sols ens queda el tram denominat Ronda de les muralles- Així i tot donarem una visió de les estructures defensives a partir del 5 projectes.

PRIMER RECINTE

Tanca la plaça o ciutat de Dénia. Disposa de dues portes, la de Mar a orient, i la de Terra a occident. A l'exterior de les dues portes hi ha una estructura de planta abaluartada, que en els expedientes es denomina “avanzada” i sobre tot “tambor”³⁵. Són revellís³⁶ semblants a l'actual Baluart del castell, que disposen de porta d'accés. Tot dues portes, la del “tambor” com la de la muralla, la “interior principal”, estan en deficient estat. La seva

funció es potenciar la defensa de les portes del recinte. El plànol Plano de la plaza de Denia con el proyecto del castillo, d'entorn l'any 1735, s'aprecien perfectament aquest dos revellís. Tot dues portes disposen de cos de guàrdia, espai cobert destinat als infants que fan la guàrdia. En el de

³⁵ “Tambor en fortificación de campaña, no se puede decir en rigor que es obra, si no “apéndice”, de traza próximamente semicircular, y de cualquier material, generalmente mampostería, árboles rollizos, gruesas estacas, con ó sin tierra, que se adosa o adapta, especialmente al exterior de las puertas y esquinas de edificios, cuando se ponen rápidamente en estado de defensa, y con las que se procuran cubrir mejor y flanquear con unas cuantas aspilleras”, *Diccionario militar*, José Almirante, edició de 1989, facsímil de la de 1869.

³⁶ Revellí és l'obra separada de la principal per a defendre una porta, un baluard o una cortina de muralla. També es denomina mitja lluna, tambor, etc. La seva forma varia molt en el temps, des dels seus orígens a finals del segle XV fins els últims temps de la fortificació abaluartada, si bé la funció es sempre la mateixa.

Torre nord.

la Mar sabem que tenia dos plantes i cobert amb teulada. En la porta de Terra s'utilitza l'espai baix la volta per a dormir els infants.

L'actual edifici de l'ajuntament, l'antiga Sala, denominat "Cuartel de la ciudad principal" s'utilitza com a quarter de les tropes, segurament amb una dependència denominada "Cuartel de cavallería". El seu estat es molt deficient, necessitant importants obres.

SEGON RECINTE

Tancava la vila vella, demolida recentment. Disposa de dos portes que denomina "Puerta principal de la Villa Vieja" que és l'actual d'accés al castell i la "Puerta de los Reyes", de comunicació amb el port. Totes dues disposen de cos de guàrdia.

TERCER RECINTE

Aquest recinte se li denomina Castillo o "Macho", fent referència a la part més elevada i forta, a mena de darrer reducte d'un castell. Té dues portes, una d'elles denominada "puerta del Macho". És la part que més s'intenta reparar. Sobre la porta del "Macho" hi és el cos de guàrdia més important, amb sales per als infants i als oficials. Hi ha una sèrie d'estructures avui desaparegudes adossades a la muralla nord. L'estat del Palau, ara quarter, és molt deficient; tenia una planta més que avui, i es citen diverses dependències con la "Sala de Armas" i un altra sala sobre aquesta.

BAILIA. Procesos de Intendencia. Exp.540

Sobre las obras y reparos, que necesitan hacerse en la Plaza y Castillo de Denia.

PLAZA DE DENIA. AÑO DE 1749.

Relación de los reparos indispensables que necesitan ejecutarse en la Plaza y Castillo de Denia en el presente año 1749 con el tanteo del o que importará su composición, y es como se sigue

Ciudad
Puerta de la Mar

Reales de
V e l l ó n

Por ciento y cincuenta y seis medias estacas³⁷ nuevas que se deben embutir en el parapeto de la avanzada³⁸ de dicha puerta y componer la banqueta, importará

692

Avanzada de la Puerta de Tierra

Por ciento y veinte y seis medias palizadas³⁹ que se necesitan

³⁷ En part aquesta avançada o tambor devia de ser de terra, tal com ho indica la necessitat de reforçar-lo amb estaqués de fusta.

³⁸ Revellí de planta abaluartada denominat "tambor" situat a la sortida de la porta de Terra, que apareix grafiat en el plànol *Plano de la plaza de Denia con el proyecto del castillo*, de l'enginyer Antonio de Montaigú de la Perille, redactat pels entorns de l'any 1735.

³⁹ Palizada o empalizada. Fila de palos, de árboles rollizos que forme parte integrante del parapeto de tierra, sosteniéndole á modo de revestimiento ó de muro. *Diccionario militar*, José Almirante.

embutir en medio del parapeto, rebozar su interior y exterior en las partes descarnadas componer la banqueta	380
Para poner dos puertas nuevas en el Castillo, la una a la primera entrada, y la otra para cerrar la sortija, comprendido todo el herraje, clavazón, cerraja ⁴⁰ y llave, importará	1.000
Para componer la puerta de los Reyes, ponerla practicable por ser puerta de salida, importará	600
Para componer el cuerpo de guardia del baluarte del Berjel ⁴¹ , tejado, hacer una chimenea, tablado, puerta, una ventana y una viga, se consideran	400

⁴⁰ Pany.

⁴¹ El "Berjel" és l'espai a l'orient del Castell denominat avui Verger o Vergeret.

⁴² Es refereix segurament al que avui denominem Baluard, que de ser així aleshores estaria inacabat. Però també es podria referir a l'avançada del Castell o Punta de diamant.

⁴³ Macho. Nombre con que se designa el reducto de seguridad, que, como más alto y robusto, suele quedar dominando las ruinas de antiguos alcázares y castillos. *Diccionario militar*, José Almirante.

⁴⁴ Desconec quina és la torre de la Deesa –la Devesa o Devesa del governador, es l'espai tancat al nord del castell, en part avui buidat per la "cantera"-. Sabem que tenia terraplè, per tan hi era massissa i mancava de paviment, arpegant l'aigua de pluja mitjançant "canales" o gàrgoles. Podria ser la torre Oval o la torre Nord, si be aquesta, per la seva recent construcció, és difícil que tinguera les patologies descrites.

⁴⁵ El "Jardín" és l'espai a l'orient del Castell denominat avui Verger o Vergeret.

⁴⁶ Es refereix a l'actual palau del Governador, aleshores utilitzat com a quarter.

Segundo Recinto

Para componer el parapeto del Rebellín ⁴² que cubre la entrada del Macho ⁴³ del Castillo y componer las seis troneras, se consideran diez tuesas cúbicas de mampostería de calicanto, importará	1.500
Para componer la Torre de la Deesa ⁴⁴ , las grietas exteriores con arrabasones abriéndolas lo que necesitan para reconocerlas bien, igualar su parapeto, componer y aumentar su terraplén hasta que tenga el agua salida por las canales, cuya obra es muy urgente para que no se arruine totalmente dicha torre, su importe	750
Para componer el interior del parapeto de la obra exterior del macho de la parte que llaman del Jardín ⁴⁵ , componer su escalera de comunicación y antepecho, importará	100

Quartel⁴⁶

Para cerrar cinco ventanas de mampostería de calicanto de un pie de grueso en el salón principal, quitar la ventana, cuyo gasto se considera una tuesa y tres pies cúbicos de mampostería, a razón de ciento cincuenta Reales, importará	225
Para mampostar dos puertas en el primer cuarto de la entrada del salón, se considera media tuesa cúbica de mampostería de calicanto que a razón de ciento y cincuenta Reales, importará	75
Para hacer una puerta nueva de marco de dos hojas con sus bisagras y cerrojo, se considera su gasto	200
Para componer las canales y conducir el agua de los tejados a	

la cisterna de Palacio o Quartel, importará 400

Para componer las ventanas del salón grande que quedaron exteriores, y las dos puertas colaterales, comprendido su clavazón, importará 100

Para cubrir y tejar el cuerpo de Guardia de la torre de la Rodondela⁴⁷, hacer su tablado, una chimenea, una puerta nueva, rebozar lo exterior y interior, importará 600

Quartel de la ciudad principal⁴⁸

Hacerle un cocina de un cuartel que tiene a su espalda, hacerle chimenea, empedrarla, hacer una ventana con su reja de hierro, comprendido todo según juicio prudencial 700

Para formar el cuartel del Oficial, cerrarlo practicando puerta en el primer arco, dos ventanas, un tablado y una chimenea importará 400

Quartel de Cavallería⁴⁹

Se necesita en el cuarto que está encima de la caballería, renovar todo el redor, poner cuatro vigas nuevas al techo, dos ventanas, renovar asimismo el tejado, necesita mil y seiscientos ladrillos, doce tablas para listones, mil clavos, hacer una puerta y marco nuevo, importa todo 600

Para hacer una puerta nueva en cuarto que cae a la calle y rebozar en algunas partes las paredes, comprendido el asentar la suela de la pared que está encima la puerta, igualar el marco, importará 35

En el cuarto o sala que corresponde la segunda entrando a mano derecha de la escalera, necesita renovar el tejado quitando las cañas de su aforro, y formarlo de listón y ladrillos, para cuyo efecto se necesitan doce tablas, mil clavos, seis vigas de a veinte y cuatro, y mil seiscientos ladrillos, importará el coste de todo 450

Para un brazo de madera de sabina con un perno de hierro para recibir la carrucha del pozo, dos cubos, hacer una poca mampostería y poner una pila de piedra tosca, empedrar el rededor del pozo, importará 60

Para recorrer los tejados de la habitación y caballería se necesitan de quinientas tejas, importa junto con las manos del Maestro 80

9.347

⁴⁷ Podria ser l'actual torre Nord.

⁴⁸ És l'antiga Sala de la ciutat, l'actual l'ajuntament, utilitzat aleshores com a quarter de les tropes d'ocupació.

⁴⁹ És desconeix la seva situació; cal pensar que hi era dins la ciutat i, pot ser, junt al quarter principal.

De manera que las obras contenidas en el preste estadillo importan nueve mil trescientos cuarenta y siete Reales de Vellón que se deben ejecutar de los fondos de la Real Hacienda. Valencia y julio 30 de 1749.

D. Carlos Desnaux

BAILIA. Procesos de Intendencia. Exp.544

Sobre las obras y reparos del Castillo y Plaza de Denia.

Relación de los reparos más precisos que necesitan hacerse en la Plaza y Castillo de Denia en el presente año, con la expresión de su coste.

Reales de
V e l l ó n

Primeramente: se ha de reedificar el ángulo flanqueado de la torre de Charlan⁵⁰, que entrarán dos tuesas y dos pies cúbicos de mampostería ordinaria de cal y canto, que a razón de ciento y cincuenta reales la tuesa importarán 350

Ídem: se han de macizar y retomar todas las juntas de sus sillerías y descarnados, que calculados componen quince tuesas cuadradas, que a quince Reales cada una, importan 225

Ídem: entrarán veinte y cinco tuesas cuadradas de otro rebozo en la recomposición de la cortina entremedia de las torres de Charlan y la del Plomo, que al referido precio importan ...

Ídem: en la expresada torre del Plomo, se han de retomar y macizar casi todas sus juntas y descarnados en que entrarán treinta tuesas cuadradas de dicho rebozo, al citado precio, importan 150

Ídem: se necesita de tres tuesas, cuatro pies y seis pulgadas cúbicas de mampostería ordinaria para reedificar una porción de dicha torre que amenaza ruina, que a ciento cincuenta Reales de Vellón por cada una, importan 562 17

Ídem: la cortina que está entre la torres del Plomo y la del Duque, se necesita de dos tuesas cúbicas de mampostería ordinaria, para reedificar una porción de revestimiento, que al precio de ciento y cincuenta Reales por cada una, importan 300

Ídem: se necesita asimismo cincuenta y dos tuesas y tres pies

⁵⁰ Desconec la situació d'aquesta torre i les citades a continuació: Plomo, Duque, San Pedro, Centella, Santa Bárbara, Garrofero –és possible que siguen les torres semisirculars del recinte de la Plaça–, i també del Quartel de Artillers i el baluard de Bazet, amb el seu cos de guàrdia.

cuadrados de rebozo para recorrer⁵¹ sus descarnados, que a razón de quince Reales de Vellón cada una, importan 787 17

Ídem: para componer porción del revestimiento de la torre del Duque, se necesita tres tuesas y nueve pulgadas cúbicas de mampostería ordinaria, que a razón de ciento y cincuenta Reales cada una, importan 168 25

Ídem: se necesitan ocho tuesas cuadradas de rebozo para dicha torre, que a razón de quince Reales cada una, importan 120

Ídem: se necesitan diez y ocho tuesas cuadradas de dicho rebozo para recorrer toda la cortina que sigue a esta torre, que al mismo precio importan 270

Ídem: por veinte y siete tuesas cuadradas del mismo para recorrer y macizar los descarnados de la torre de San Pedro al mismo precio de quince Reales, importan 405

Ídem: se necesita una tuesa de tres pies y cuatro pulgadas cúbicas de mampostería ordinaria para reedificar el parapeto de la torre del Jardín y sus troneras, que a ciento y cincuenta Reales, importan 233 11

Ídem: por treinta tuesas cuadradas de rebozo con trabazones, que se necesita para recorrer los descarnados y grietas de dicha torre, que a razón de diez y ocho Reales cada una importan 510

Ídem: Catorce tuesas cuadradas de sillería basta, que se necesitan para renovar la plataforma de dicha torre a veinte Reales cada una, importan 280

Ídem: la cortina intermedia de la torre y ángulo de [...] se ha de rebozar en diferentes partes, por lo que se considera setenta y siete tuesas y tres pies cuadrados de rebozo, que a razón de quince reales importan 162

Ídem: se necesitan cuatro pies y cuatro pulgadas cúbicas de mampostería de cal y canto para la formación de una porción de banqueta en la torre de la Dehesa, que a razón de ciento y cincuenta reales la tuesa importan 108 11

Ídem: para componer el trespel que hay encima el cuerpo de guardia⁵² del oficial a la puerta del Macho, cerrar sus grietas,

⁵¹ Amb el sentit de reparar quelcom deteriorat.

⁵² Dalt de la denominada porta del "Macho", porta d'accés al tercer recinte, hi havia un edifici del que queden escasses restes, utilitzat com a cos de guàrdia.

y formar su cobertizo de tejas, se consideran	97	12
Ídem: se necesita de cinco pies y cuatro pulgadas cúbicas de mampostería ordinaria para hacer de nuevo porción del revestimiento interior de la cortina intermedia de las torres del Charlan y del Plomo, que a razón de ciento y cincuenta reales la tuesa, importan		133
En el cuerpo de guardia de los soldados a la puerta del Macho, se ha de concluir la pared, que sirve de antepecho encima del dicho cuerpo de guardia, en que entraran tres pies cúbicos de mampostería ordinaria, que a razón de ciento y cincuenta Reales la tuesa, importan		75
Ídem: se considera por una puerta nueva con todo su herraje, que se necesita en dicho cuerpo de guardia	25	5
Ídem: por una ventana y reja de madera que se necesita en dicho cuerpo de guardia, se consideran veinte Reales de Vellón		20
Ídem: se consideran cinco pies y ocho pulgadas cúbicas de mampostería ordinaria para la formación de una porción de banqueta que se necesita en el revellín que cubre la puerta del Macho, que a razón de ciento y cincuenta reales la tuesa, importan	141	23
Ídem: la cortina intermedia de las torres de la Dehesa y Centella, necesita de cuatro tuestas y cuatro pies cuadrados de rebozo, que a razón de quince reales la tuesa, importan	70	6
Ídem: el terraplén de la torre de la Centella necesita recalzarse para que su artillería pueda flanquear la cortina colateral y descubrir la campaña en que entrará una tuesa cinco pies y tres pulgadas cúbicas de ramble de tierra, que a razón de doce reales la tuesa, importan	22	17
Se considera prudencialmente por la precomposición de la garita de la expresada torre		30
Ídem: se consideran ocho tuestas cuadradas de rebozo para los descarnados de dicha torre, que a razón de quince reales la tuesa, importan		12
Ídem: Se considera un tuesa, tres pies y dos pulgadas cúbicas de mampostería ordinaria para la recomposición del parapeto		

de la cortina entremedia de las torres de la Redondela y Santa Bárbara, que al precio de ciento y cincuenta Reales por cada tuesa, importan 229 5

Ídem: dos pies y ocho pulgadas cúbicas de mampostería para la formación de la banquetta de dicha cortina, que al expresado precio importan 66 22

Ídem: dos tuestas nueve pulgadas cúbicas de ramble de tierra delgada y apisonada para llenar los merlones de la torre de la Redondela, que a razón de veinte Reales la tuesa, importan 11 ...

Ídem: Para el revestimiento de las caras de sus troneras se necesita un pie y diez pulgadas cúbicas de mampostería, que a razón ciento y cincuenta Reales, importan 15 28

Ídem: por cuatro tuestas y cuatro pies cuadrados de rebozo, que deben de aplicarse al revestimiento interior de dicha torre, a razón de quince reales la tuesa, importan 70

Ídem: para levantar algo más el parapeto del flanco derecho de dicha torre, se necesita de tres pies cúbicos de mampostería, que a ciento y cincuenta reales la tuesa, importan 75

Para dar salida a las aguas del terraplén de dicha torre se necesita de rellenarla de tierra y darle pendiente hacia la canal, apisonándole, a cuyo efecto se considera una tuesa tres pies y dos pulgadas cúbicas de ramble de este genero, que a veinte reales la tuesa, importan 30 18

La garita de dicha torre necesita de alguna recomposición, que se considera, importará 15

En el cuartel de Artilleros se necesita recomponer su suelo con colañas⁵³ y bovedillas en que entrarán dos tuestas, cuatro pies y seis pulgadas cuadradas de este género, que a razón de sesenta y cinco reales la tuesa, importan 178 24

En la torre del Garrofero se necesita componer su parapeto y garita, que se considera, importará 5

Ídem: se necesita recomponer parte del baluarte de Bazet a cuyo fin se consideran un pie y tres pulgadas cúbicas de mampostería ordinaria, que a razón de ciento y cincuenta reales la tuesa,

⁵³ Biga de fusta.

importan	31 7
Ídem: se considera para la recomposición del cuerpo de guardia inmediato a éste	10
Ídem: para la recomposición del cuerpo de guardia de dicho baluarte, que consiste en levantar un pedazo de la muralla de su frente dos pies, cuatro pulgadas cúbicas de mampostería ordinaria, que importan	58
En dicho cuerpo de guardia se necesita un cobertizo nuevo, hecho de bovedillas sobre colañas enteras, y su trespol, bien curado a pisón y guijarro, en que entrarán cuatro tuesas y tres pies cuadrados de este género, que a razón de sesenta y cinco reales cada una, importarán	292 12
Ídem: dicho cuerpo de guardia, necesita de una chimenea, que tendrá de coste	10
Ídem: necesita el mismo de un entarimado nuevo de colaña nueva y entera, en que entrará una tuesa, tres pies y cuatro pulgadas cuadradas de este género, que a razón de sesenta reales la tuesa, importarán	93
Ídem: dicho cuerpo de guardia necesita de una puerta nueva, que tendrá de coste	10 28
En el cuartel principal de la ciudad se necesita retejar de nuevo su letrina mudando las colañas, y formando su cobertizo de listones, ladrillos y tejas, en que entrarán dos tuesas cuadradas de este género, que a setenta Reales cada una importan	140
Las murallas que forman el tambor de la puerta de la Mar necesitan rebozarse en varias partes, así interior como exteriormente para cuyo fin se consideran seis tuesas cuadradas de este género, que a quince Reales cada una importan	90
En el cuerpo de guardia de los soldados de dicha puerta se necesita recomponer el caño de su chimenea, por lo que se considera	10
Las murallas que forman el tambor de la Puerta de Tierra necesitan rebozarse en la forma que las de la Mar, para lo que se consideran siete tuesas cuadradas de rebozo, que a quince	

Reales cada una importan

105

Por cuatro cerrajas, con sus llaves y cerrojos que se han de colocar, a saber, una a la puerta del Calabozo, otra a la del cuerpo de guardia de los soldados, que está sobre la puerta del Macho, otra a la del cuarto del oficial encima de dicho cuerpo de guardia y la otra al Cuerpo de Guardia de Baset, comprendidas sus correspondientes bisagras y las de las ventanas del cuerpo de guardia de Baset y el del Macho, a razón de quince reales por cada cerraja, cerrojo y llave y cada par de bisagras, a razón de tres reales, cuyo importe junto hacen

78

Suma total

9.347 30

De manera que los cuarenta y ocho artículos que comprende la presente Relación, componen la cantidad de nueve mil doscientos veinte Reales y treinta maravedíes de Vellón; lo que certifico como Ingeniero extraordinario, que soy de los ejércitos y plazas de Su Majestad, encargado que fui de la formación de dicha Relación. Denia y enero de treinta de mil setecientos cincuenta. Don Luis Huet.

Es copia del original que queda en esta Dirección. Valencia tres de febrero de mil setecientos cincuenta.

D. Carlos Desnaux

BAILIA. Procesos de Intendencia. Exp.557

(Sobre las obras) y reparos de la Plaza y Castillo de Denia.

Plaza y castillo de Denia. Año 1752.

Relación y tanteo prudencial de las obras y reparos los más precisos que se deben ejecutar en este presente año en la Plaza y castillo de Denia y es como se sigue.

Reales de

V e l l ó n

Cuerpo de la Plaza

Puerta de la Marina⁵⁴, su Cuerpo de Guardia

Debe recorrerse su tejado, recomponer el piso de la habitación superior con trespól, cuyo repaso podría costar

70

Ídem. Se deberá hacer una puerta ordinaria para los cuartos de la dicha habitación superior, que junto con la recomposición de

⁵⁴ Porta de la Mar.

una ventana y bisagras que faltan podría costar 75

Puerta interior principal

Esta puerta, que es la misma que arriba se nombra debe, recomponerse como ella misma manifiesta, poniéndola ocho travesaños nuevos de corriente magnitud, las tablas que hubiere menester, clavos y maniobra, podrá costar el todo 150

Puerta del tambor

Esta se debe levantar para darle su correspondiente movimiento y gorronezar si falta, recomponiendo con tablas los portillos que tiene, todo lo cual podrá costar 70

Y afín que así esta puerta de tambor corriente interior y las palizadas que ... resistan las injurias del tiempo, se les deberá dar un betún de Almagro y aceite de linaza, que podrá costar incluida la maniobra 124

Cuerpo de Guardia del principal

Este cuerpo de guardia necesita primeramente que se recorra su tejado de forma que despida bien el agua y según ... a obra de albañilería, podrá costar 300

Ídem. Se le deberán poner tres vigas de a veinte y cuatro palmos 90

Ídem. Una ventana nueva 37

Ídem. Reclavar y recomponer las actuales, y la puerta del Rastillo 120

Ídem. La recomposición del tablado de los soldados, poniéndole las tablas y dos enguleras, costará incluso clavos y maniobra 115

En la sala principal se mudará un revoltón, que costará 75

Ídem. Para la recomposición de los pisos de dicho cuerpo de guardia donde los necesitaren haciendo tres bovedillas nuevas incluso la madera que fuere menester, material y maniobra, podrá tener de coste este reparo 270

2ª Puerta de Tierra⁵⁵ de la plaza llamada de la Cruz

A esta puerta se le deberá hacer un reparo igual al que ha expresado para la de la Mar, mudándole los travesaños y tablas que necesita, cuyo reparo incluso clavos y maniobra podrá costar 100

⁵⁵ Deguem d'entendre que es refereix a la porta de Terra de la muralla, la segona després de la del "tambor".

En la bóveda de dicha puerta hay practicado un tablado donde duerme la guardia y debiéndose recomponer poniendo en lugar de las tablas y colañas podridas ara nuevas con una ventana de pie y medio de ancho y dos de alto en el testero para la ventilación, podrá tener de coste este reparo 300

Puerta del tambor

Con ésta debe practicarse lo mismo que ha prevenido respecto de la del Tambor de la puerta del Mar 70

Ídem. Para la conservación de ambas estas dos puertas y de la palizada que corona el tambor, se le dará como a la del Mar un betún de Almagro y aceite de linaza, que costará 124

Castillo

Recinto superior

Primeramente debe recorrerse el tejado que cubre la Sala de Armas haciendo nueva la manganilla y cerrar con un ladrillo de canto por fuera las ventanas altas para que no se introduzcan las aguas lluvias, dejando aberturas de un pie en cuadro para la ventilación de los aires, cuyo reparo podrá tener de coste 600

Frente de dicho recinto al mar

A este se deben abrir cinco troneras donde indiquen las actuales plataformas, del ancho correspondiente, cerrando una inmediata a la torre que cae sobre el Jardin, lo cual deseando esta obra perfeccionada usando en ella ladrillo y no piedra, junto con la campana de la garita de dicha torre también de ladrillo, podrá costar 300

Frente de dicho recinto a la Plaza y Villa Vieja

En este, hay seis troneras o embrasaduras en mal estado y descarnadas que deben recomponerse como la parte superior o plano del parapeto arrancando la maleza y yerbas que lo arruinan, y rellenando con tierra y mezcla en ... batida a pisón dicho parapeto, cuyo reparo tendrá de coste 400

Almacén del Plomo

Este necesita se recomponga su puerta y una ventana de dos palmos, costará 30

Frente de dicho recinto que se presenta al campo

En su ángulo hay una tronera que se debe macizarse y hacerse nueva una porción de pared que sirve de espaldón, que costará el importe de media tuesa cúbica de mampostería ordinaria 75

Ídem. Junto a la puerta interior se recompondrá un pedazo de

revestimiento que sostiene parte del terraplén y costará	30
Quartel para la infantería Deberá pavimentarse en los parajes donde faltan con piedra ordinaria recomponiendo las cocinas, falcando las ventanas y puertas de dicho Quartel y costará todo este reparo	
	380
Deverase revocar con mortero por la parte de fuera el frente de dicho Quartel a la altura de cuatro pies para preservarlo de las humedades y para esto se gastarán veinte tuesas cuadradas que en aquel paraje costará cada tuesa 15 reales y son	300
Ídem. Necesita hacer puertas nuevas y tres ventanas, recomponer las restantes, poniendo a todas cerrajas, costará	380
Últimamente se recorrerá el tejado de dicho Quartel y este reparo podrá costar	75
Puerta del tambor que cubre la puerta de entrada de dicho recinto Esta se ha de hacer nueva doble y bien fortificada y tendrá de coste incluso todo herraje suponiendo se le de betún de Almagro y aceite de linaza	
	300
Ídem. Para la formación de un arco de ladrillo o bovedilla que deberá cubrir dicha puerta, después de colocada costará	80
Almacen donde esta ahora la pólvora Necesita su tambor una garita y costará haciéndola de piedra de sillería como las propuestas en la plaza de Alicante, importará todo	
Cuerpo de guardia de la puerta de la Villa Vieja Este necesita se recomponga su piso, una ventana y puerta ordinaria nueva, que podrá costar	
	100
Puerta principal de la Villa Vieja Esta necesita se refalquen sus golfos y se le añadan dos aros, costará este repaso	
	150
Pedazo de cortina contigua a dicha puerta Recalzo Se debe hacer un recalzo de buena mampostería, porque amenaza ruina, y semejante al que en una parte actualmente tiene, con cuya obra entrarán una tuesa y media cúbica de mampostería	

que a razón de 150 reales de vellón la tuesa importan 225

Ídem. Deverase rebozar dicho pedazo de cortina hasta las almenas, entrarán en este reparo doce tuestas cuadradas, que a razón de 19 reales cada una son 228

Torre que hace frente a la primera puerta de la entrada de la Villa Vieja En el ángulo de este torreón que se presenta a dicha puerta y que amenaza ruina, debe asegurarse con recalzo de buena mampostería que abrace dicho ángulo, que por una parte debiera tener dos tuestas de largo, y por ara una tuesa y tres pies, y de ancho dos pies y medio y alto mediato tres pies, todo lo cual producirá tres pies y seis pulgadas de tuesa cúbica, aunque en atención a los cimientos y excavación y coste de ellos, puede reputarse este reparo por el importe de una tuesa cúbica 150

Puerta primera subiendo de la Plaza al Castillo Esta por ser inútil y no poderse cerrar, se debe refundir en un rastillo aprovechando sus tablas, cerrojos, golfos y herrajes, cuyo rastillo después de formado y dado de betún como ya se ha dicho, podrá costar 165

Brecha de la pared del pozo del Vergel En ínterin resuelve Su Majestad se fortifique con alguna formalidad el castillo de esta Plaza por lo que interesa en ello su Real servicio, se hace preciso el reparo de la referida Brecha valiéndose de la mucha piedra que al pie de ella existe hoy, usando una argamasa de tierra con una tercera parte de cal para lo interior dándole dos pies y medio de grueso no mas, y altura proporcionada revocada después en bruto como la pared que le es contigua hasta la torre con mortero, coronada de una palizada de tres pies de alto fuera de obra también en bruto y rematada dicha pared con caballete terraplenando las ruinas que quedaron para impedir el acceso, todo lo cual puede ejecutarse por precio de 450

Y respecto que por el costado de la torre del Vert⁵⁶ entran y salen los que quieren para cerrar este paso y ara inmediato a él se gastarán tue^a y media cubica de mamposteria que al precio dicho importan 225

7.163

De manera que las obras y reparos que ... esta pressente relación importa la cantidad de siete mil ciento sesenta y tres reales vellón. Valencia a 21 de marzo de 1752.

D. Carlos Beranger

⁵⁶ Situada en el Vergeret, no te res a veure amb la torre del Jardín. Cap la possibilitat que forma la denominada avui torre del Galliner.

BAILIA. Procesos de Intendencia. Exp. 562
Sobre las obras y reparos dela Plaza y Ciudad de Denia.
 Plaza de Denia. Año 1752.

Relación de las obras y reparos los más precisos que se deben ejecutar en este año en la Plaza de Denia, a demás de los 7.163 R de V aprobados por Su Majestad en fecha de 3as. de marzo por reparos indispensables, y son en la forma siguiente

Reales de
 V e l l ó n
 maravedíes

Primeramente: se han de macizar y retomar todos los descarnados que hay interior y exteriormente en lo restante de la muralla de la torre del Vergel, para lo cual se considera diez tuesas cuadradas que a razón de 150 reales de vellón cada tuesa, importa 150

Ídem. Se necesita de una tuesa, dos pies y cuatro pulgadas cúbicas de mampostería ordinaria para reedificar una porción del parapeto de la muralla que está entre la torre del Vergel, y la muralla nueva⁵⁷, coronándola con un ladrillo de canto que a 150 reales de vellón por cada tuesa cúbica, importan 208 1

Por dos pies y siete pulgadas cúbicas de mampostería ordinaria para macizar un agujero en lo interior de la muralla que a razón de 150 reales de vellón la tuesa cúbica, importa 64 19

Más. Se considera una tuesa cuadrada para macizar unos descarnados que tiene interiormente, que a razón de 15 reales la tuesa, importa 15

Para macizar unos agujeros que hay en lo interior de la travesa que está entre las torres del Jardín y del Vert, para lo cual se consideran un pie y ocho pulgadas cúbicas de mampostería ordinaria, que a razón de 150 reales la tuesa cúbica, importan 41

Para veinte y siete tuesas y tres pies cuadrados para macizar los descarnados que hay en lo restante de dicha travesa que a razón de 150 reales de vellón cada tuesa, importa 412

⁵⁷ A falta de més dades considere que es refereix a la cortina denominada avui Bateria de la Mar.

Por tres pies y once pulgadas cúbicas de mampostería ordinaria que se debe hacer en la batería que está sobre la puerta de los Reyes para revestir su parapeto interior, coronándole con ladrillo de canto, que a razón de 150 reales la tuesa, importa 97

Ídem. Por dos pies y una pulgadas de mampostería ordinaria para formar una banquetta detrás de dicho parapeto, que deberá ser encajonar con un ladrillo de canto que al precio arriba expresado, importará 12

Para reedificar de cal y canto una porción de muralla que sostiene el terraplén de dicha batería, en la cual se considera una tuesa, dos pies y ocho pulgadas de mampostería ordinaria que a 150 reales de vellón la tuesa cúbica, importa 216

Por una tuesa y tres pies cúbicos de mampostería ordinaria para reedificar una porción de comunicación enseguida de dicho terraplén hasta la puerta de los Reyes, y al precio mencionado de dicha mampostería ordinaria, importa 225

Para reedificar el arco de la puerta de los Reyes, y poner corriente la comunicación de su flanco, se considera para mampostería ordinaria, piedra picada y las losas que se necesitan encima, la cantidad de 450

Por una puerta nueva doble, que se necesita en el portal dicho de los Reyes, con tablón de dos pulgadas de grueso, abarramentadas interiormente con su correspondiente clavazón en los cruceros, un cerrojo de pulgada y media de grueso y sus correspondientes embras, tres golfos, cerraja y llave, colocando dicha puerta por dentro y fuera, que importa toda 400

Por dos tuestas y tres pies cúbicos de mampostería ordinaria que se necesita para la edificación del revestimiento exterior de la muralla, que está entre la torre del Vergel y la obra nueva, que a razón de 150 reales de vellón la tuesa, importa 375

Por noventa y nueve tuestas cuadradas que se necesitarán en lo demás de dicho revestimiento arriba expresado para cerrar y macizar sus descarnados, que a razón de 12 reales por cada tuesa, importan 1.188

Por una tuesa cúbica de mampostería ordinaria para la reedificación de una porción de la esquina de la torre contigua

a la obra nueva con tosca de un pie de grueso, que a razón de 150 reales de vellón, importa 150

Por siete tuesas y cinco pies cuadrados para macizar descarnados que se encuentra en el rededor de dicha torre, que a razón de 15 reales por cada tuesa, importa 117

Por diez y nueve tuesas, cinco pies, y seis pulgadas cuadradas de que se necesitan para retomar y macizar todos los descarnados de la circunferencia de la torre del Vert, que a razón de 12 reales la tuesa, importa 239

4.424

De manera que la relación antecedente importa la cantidad de cuatro mil cuatrocientos veinte y cuatro reales y un maravedí de vellón, además de las primitivas relaciones que se remitieron a la corte, cuyo aumento se propone en consecuencia de la segunda dotación por este Reyno, y el de Murcia, hasta el cumplimiento de los cien mil reales de vellón como consta por carta, orden del Excelentísimo Señor Marqués de la Ensenada, su fecha de 18 de mayo de este presente año. Valencia a 25 de julio de 1752.

D. Carlos Beranger

BAILIA. Procesos de Intendencia. Exp. 567**Sobre las obras y reparos del Plaza y Castillo de Denia.**

Plaza y Castillo de Denia. Año de 1753

Relación de las obras y reparos más precisos que se deben ejecutar en la Plaza y Castillo según el reconocimiento hecho a saber:

Reales de
Vellón y
maravedíes

Castillo

En la sala de Armas se deben componer con yeso algunas bovedillas, los descarnados, componer tres ventanas, tres tabiques y el piso de dicha sala, que todo importará 130

En el salón que cubre dicha Sala de Armas se deben componer algunas bovedillas, y de las ventanas sueltas que están arruinadas en la alcoba se pueden componer las siete ventanas que hay en dicho salón que miran a la Marina, y asimismo componer tres puertas que junto con el herraje correspondiente, importará 750

Para recorrer el piso de dicho salón, dos cuartos, y una alcoba, mudar los ladrillos que faltaren, quitar los inútiles y darle dos o tres manos de blanqueo hasta que quede en la debida perfección, el todo importará 240

Encima de la alcoba que está en la sala de Armas en el piso superior, se debe quitar la tierra que hay encima, respecto de que las aguas se introducen dentro dicha alcoba que casi está perdida de las muchas lluvias, su coste será 120

Por trescientas ochenta varas superficiales de enladrillado que se necesita para el piso de dicha alcoba dándole el vertiente a las aguas por debajo la ventana con su canal, que a razón de un real y seis maravedíes de vellón la vara superficial, importarán 447

En las escaleras que suben al Almacén del Plomo, se necesita formarle una barandilla de hierro aprovechando un balcón que hay casi inútil, se considera 150

Por siete varas cúbicas de mampostería ordinaria que se necesita para formar un parapeto encima del terraplén desde dicho Almacén hasta la torre de Charlam, que al precio de once reales y diez y siete maravedíes de vellón cada vara, importará 80

Por ciento setenta y cuatro varas superficiales de piñonada o hormigón que se necesita en la plataforma encima la puerta principal del castillo, picando la vieja para su unión, y bien apisonado, que a razón de un real, diez y siete maravedíes de vellón, importa 261

Por doscientas y veinte varas superficiales de rebozado que se necesita en el recinto superior del castillo desde enfrente el Almacén Inglés hasta la torre de la Deesa, y macizar los descarnados que a razón de un real y doce maravedíes de vellón cada vara, importa 298

Por noventa y cinco varas, y dos pies cúbicos de mampostería ordinaria que se necesita desde la torre de la Deesa⁵⁸ hasta la puerta del castillo para sostener el terraplén de la batería contigua, que a razón de once reales y diez y siete maravedíes de vellón cada vara cúbica, importa 1.100

En la puerta principal del castillo se debe mudar un montante, poner una barra de hierro que traviesa, y ponerla corriente enteramente, se considera 130

Ídem para rebozar el interior, y macizar los descarnados hasta su cuerpo de guardia y componer el piso, se considera 400

Villa Vieja

Por treinta y una vara cúbica de mampostería ordinaria que se necesita para levantar el antepecho de la subida del castillo desde el tambor de la puerta hasta el baluarte⁵⁹ que está junto al cementerio, que al precio de once reales y diez y siete maravedíes de vellón cada vara cúbica, importa 356

⁵⁸ En aquest cas sembla que es refereix a l'actual torre Nord.

⁵⁹ “Tambor de la puerta” i “Baluarte” fan referencia als actuals Punta diamant i Baluard, sense saber qui es qui, es a dir el “Tambor de la puerta” pot fere referència tan a la Punta diamant com al Baluard. El que si queda clar que el “antepecho de la subida” és l'actual muret entre aquest dos revellís.

⁶⁰ La part més elevada del camí empedrat degué ser pavimentada aleshores.

Por quinientas cuarenta, y cuatro varas superficiales de empedrado⁶⁰ que se necesita para empedrar dicha subida, que al precio de un real y diez, y siete maravedíes de vellón cada vara, importa 816

Por sesenta y ocho varas cúbicas de mampostería ordinaria que se necesita para revestir la muralla interior que es entre la torre de las Pulgas y de la Higuera, con sus trabazones, que a razón de once reales y diez y siete maravedíes de vellón cada vara cúbica, importa 782

Por noventa varas cúbicas de ramble de tierra, y excavación

para el cimient o que se necesita en dicha muralla, que a razón de un real y seis maravedíes de vellón cada vara cúbica, importa 105

En el cuartel del cuerpo de Guardia de la villa vieja se deben mudar los revoltones que no fueren de servicio, y poner los nuevos, formar sus bovedillas, y enladrillar su piso, haciendo servir los ladrillos actuales, se considera para madera y demás materiales 300

Para macizar de cal y canto la puerta de surtida que hay enfrente de la puerta de dicha villa vieja, se considera 60

Por doscientas y setenta varas superficiales de rebozado que se necesita para el torreón de dicha villa vieja, y macizar los descarnados que a razón de un real, y doce maravedíes de vellón la vara superficial, importa 365

Recinto superior de la villa vieja

Para macizar los descarnados de la muralla entre la torre de la Redondela hasta la torre de la Higuera poniendo sus trabas de trecho a trecho, que tengan de entrada dentro de la pared vieja tres pies y rebozarla, incluyendo todo el ángulo desde arriba hasta la peña de piedra sillería tosca, que ésta tenga dos pies de largo y un pie y seis pulgadas de ancho, que para el todo se considera 1600

Para macizar las juntas con betún del piso superior del almacén de Pólvara de la Administración, enladrillado y una cama de piñonada bien apisonado el todo bien bruñido, se considera 300

Quartel principal de la Plaza.

Respecto de que se supone haber muerto en este Quartel dos soldados tísicos, y por consiguiente se halla inhabitable se hace preciso los reparos siguientes

Para picar y rebozar de yeso las paredes del salón principal, se considera de manos y materiales 750

Para picar y blanquear de cal, dándole tres manos de blanqueo, se considera 300

En la sala superior se debe practicar lo mismo, cuyo coste será de 550

Ídem para blanquear dicha sala superior en la forma referida,

importará	200
Para componer la cocina en la forma dicha abriéndole una puerta que salga al castillo, su coste de manos y madera, clavazón y demás herrajes correspondientes, se considera	250
Para picar rebozar y blanquear la escalera, se considera	225
Para construir de nuevo sus ventanas con sus marcos de la figura y magnitud de las actuales que hay en el salón principal con el herraje correspondiente como estaba antiguamente, se considera	1210
Para limpiar y vaciar la letrina dándole asimismo de blanqueo las paredes de su comunicación, se considera	750
En el cuartel de la Puerta de la Marina se debe componer el cañón de la chimenea poniéndole unos travesaños de madera por lo exterior para que se mantenga, se considera	45
En el Cuartel principal se deben quitar los ladrillos del piso en el salón principal y poner en su lugar tableros cuadrados todo bien encajonado con mortero, se considera	600
	13672

Valencia, y marzo de 21 de 1753

D. Carlos Beranger